

Husserl különös istenérve és a fenomenológiai redukció

Marosán Bence Péter

„Epokhé és redukció”. A Magyar Fenomenológiai Egyesület
és az ELTE BTK Filozófia Intézet közös konferenciája
Budapest, 2021. május 20-21.

Bevezetés

Husserl 1906 körül dolgozta ki a fenomenológiai redukció koncepcióját, hogy a tapasztalat és a megismerés általa alkotott elméletét biztosabb alapokra helyezze. A fenomenológiai redukció, és vele együtt a transzcendentális fenomenológia elmélete lehetővé tette, hogy Husserl jelentős mértékben kitágítsa filozófiájának horizontját, mélyebben is bevonjon olyan témákat, melyek korábban legfeljebb csak marginálisan voltak jelen (mint a testiség, történelem, interszubbektivitás). Ebben az időben kezdte el kidolgozni – részben pontosan a fenomenológiai redukció „felfedezésével” összekapcsolódva – a fenomenológiai metafizika elméletét, mely nem csupán a „valóság végső tudományát” jelentette nála (*metaphysica generalis*), hanem egy olyan diszciplínát is, melynek célja, hogy választ keressen a „legfőbb és végső kérdésekre” (*metaphysica specialis*), mint amilyenek Isten léte vagy nem-léte, a lélek halhatatlansága vagy éppen halandó volta, és a végső értékek.

Tulajdonképpen mindkét koncepció már korábban is jelen volt nála. Mind a valóság végső tudományaként felfogott metafizikát, mind pedig a speciális metafizikai kérdésekre, például Isten létére vagy az etikai értékekre irányuló vizsgálódásokat megtaláljuk az 1890-es évek előadásszövegeiben. Így például az első értelemben vett metafizikára való utalást megtaláljuk egy 1893-as kéziratvezetben, az úgynevezett *Raumbuch*-ban, illetve az 1896-os Logika-előadásban.¹ Ami pedig a másodikat illeti, vallásfilozófiai fejtegetésekkel találkozunk nála az 1892/93-as, valamint az 1895/96-os évek kurzusaiban.² Mégis az 1906 körül kezdődő, számos kortársa és tanítványa által kárhoztatott, transzcendentális fordulat volt az, ami lehetővé tette számára, hogy addig talán nem is gyanított mértékben kitágítsa a legitim fenomenológiai vizsgálódások horizontját, és az új alapokra helyezett fenomenológia révén megnyissa az utat

¹ Vö. Karl Schuhmann: *Husserl-Chronik. Denk-und Lebensweg Edmund Husserls*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1981: 36. Husserl: *Logik. Vorlesung 1896*. Edited by Elisabeth Schuhmann. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2001.

Ezzel kapcsolatban lásd még: Emiliano Trizio: “Husserl’s early concept of metaphysics as the ultimate science of reality”. In *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*. Volume XVII, 2019: 306-330.

² Ld. Rudolf Bernet, Iso Kern, Eduard Marbach: *Edmund Husserl. Darstellung seines Denkens*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1996: 218.

egy fenomenológiai metafizika felé, mely egyszerre a realitás végső tudománya és a végső kérdések fenomenológiai biztositott vizsgálata.

Jelentős funkciót töltött be ebben a fenomenológiai metafizikában az, amit Husserl „transzcendentális idealizmusnak” nevezett, és ami egyfelől a tudat aktív szerepét hangsúlyozta minden lét megjelenítésében, másfelől ami – az előbbin túlmenően – erős korrelációt feltételezett tudat és lét között, az utóbbit bizonyos fokig függővé téve az előbbitől.³ Ennek a metafizikai projektnek a keretei között bontakoztak ki Husserlnél egy olyan istenfelfogás körvonalai, mely a későbbiekben is – szisztematikus publikációkban éppúgy, mint előadásszövegekben vagy kutatási kéziratokban – irányadónak számított nála.⁴ Sőt, igazából többről is szó van: ebben az időszakban, mindenekelőtt 1906 és 1914 között, egy sajátos istenért rajzolódik ki a husserli szövegekben; egy olyan istenért, melyet a teljességében – ismereteim szerint – még nem rekonstruáltak, pedig érdekes lehet. Ennek az útnak, illetve ennek a gondolatmenetnek egyes főbb állomásait megtaláljuk például Varga Péter könyvében,⁵ de egy teljes rekonstrukció, amennyire én ismerem az irodalmat, még nem készült. A jelen előadásban erre szeretnék vállalkozni.

I. Végsőség és végtelenség Husserl szerint

A gondolatmenet első lépése a dologi lét újradefiniálása a transzcendentális fenomenológia keretei között. Régebben, még a transzcendentális fordulat előtt, például a *Logikai vizsgálódásokban*, a dologi lét Husserlnél simán transzcendens, tudattól független és rajta kívüli lét volt, amit a tudati aktus mint intencionalitás célba vesz, és eltalál („a vélt aktus betöltődik”) vagy elvét (a vélekedés meghiúsul). A transzcendentális idealizmus problémájával foglalkozó kéziratok a lét – mint transzcendens, dologi lét, illetve a világ léte – definícióját alapvetően átalakítják. Egy 1913-as kéziratban a következő, elsőre nagyon furcsának tetsző megfogalmazást teszi Husserl: „Egy létező dolog eszméje előírja, hogy létezzék egy

³ Többek között az alábbi kötet szövegeiről van szó: Husserl: *Transzendentaler Idealismus. Texte aus dem Nachlass (1908-1921)*. Edited by Robin D. Rollinger in cooperation with Rochus Sowa. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2003.

Magyarul: „A fenomenológia ideája” [1907]. In Edmund Husserl: *Válogatott tanulmányai*. Budapest: Gondolat kiadó, 1972: 26-110. Fordította: Baránszky Jób László.

A koncepció legszisztematikusabb kidolgozása: Husserl: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie I. Halbband: Text der 1.-3. Auflage – Nachdruck* [1912]. Edited by Karl Schuhmann. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1977.

⁴ Ehhez magyarul: Mezei Balázs: *Zárójelbe tett Isten. Edmund Husserl és egy fenomenológiai prototeológia vázlatja*. Budapest: Osiris-Gond kiadó, 1997: (különösen) 24-43. A nemzetközi irodalomban mindenekelőtt: Lee Chun Lo: *Die Gottesauffassung in Husserls Phänomenologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2008.

⁵ Varga Péter András: *A fenomenológia keletkezéstörténete mint filozófiai probléma*. Budapest: MTA BTK Filozófiai Intézet, 2018: (különösen) 209-217.

valóságosan tapasztaló tudat is”.⁶ Ennek a kijelentésnek a mélyebb értelmét a lét Husserl általi újradefiniálása teszi láthatóvá. A tudattól független létet Husserl kétféle módon határozza meg: egyfelől a tudat általi igazolhatóságként,⁷ másfelől Husserlnél a lét – úgyis mint dologi lét – „egy kanti értelemben vett eszme”.⁸ Az ilyen értelemben felfogott létet azután Husserl a tudatra alapozza. A dologi, transzcendens létet – végső soron magának a világnak a létét is – relatív létnek tekinti a tudat immanens és abszolút létéhez képest.⁹

Ha módszertani szempontból a saját tudat léte abszolút is, azért végső soron tekintve mégis csak véges léte, aki vagy amely nem tudja valóságosan is elérni az aktuális végtelent, csupán jelezni azt. Az individuális tudat végtelen lehetőségeket tár fel maga körül, Husserl szerint már maga az individuális tárgy sem ismerhető meg teljesen, vagyis minden egyes egyedi tárgy eszméje szerinte egy végtelen ismereti horizontot vázol fel. A végeességben azonban soha nem tudjuk kimeríteni ezeket a végtelen lehetőségeket aktuálisan vagy teljesen. A következő, második lépés Husserl gondolatmenetében az, hogy ennek a megjelenő, empirikus létnek az *aktuális* végtelenségét állítja. A megjelenő, empirikus lét, mondja Husserl, lehet, hogy relatív, ami azt jelenti, hogy lényegénél fogva a tudatra vonatkoztatott, de ettől még lehet végtelen, mégpedig aktuálisan végtelen. Sőt, ennél is tovább megy: nem csupán lehet, hanem *muszáj* neki aktuálisan végtelennek lennie.

Az *Eszmék egy tiszta fenomenológiához és fenomenológiai filozófiához* c. művet (1912) át-meg átszövik a végtelenre vonatkozó utalások. Husserl szerint a konstituáló tudat lényegszerkezetéhez tartozik, hogy a konstituált dolgokat, és végül magát a világot is végtelenül nyitott *horizontokkal* konstituálja. Minden dologi megjelenés lényegi tulajdonsága, mondja Husserl, hogy egy végtelen megjelenéshorizontot implikál, belső és külső horizontok végtelenségét.¹⁰ A világ maga is ilyen végtelen, horizontális megjelenésstruktúrával rendelkezik.¹¹ A nagy kérdés azonban nem a potenciális végtelenség, mármint az, hogy a tudat

⁶ Husserl 2003: 77. Vö. Tengelyi László: „A fenomenológia módszertani transzcendentalizmusa”. In Magyar Filozófiai Szemle 2010 (54/1): 9-22, különösen: 16-17.

⁷ Husserl 2003: 73.

⁸ Husserl 2003: 77. Vö. még: Tengelyi: “Experience and Infinity in Kant and Husserl!”. In *Tijdschrift voor Filosofie*, DERDE KWARTAAL 2005, 67ste Jaarg., Nr. 3 (DERDE KWARTAAL 2005), pp. 479-500.

⁹ Vö. pl. Husserl 1977: 104sk. [1912].

¹⁰ Husserl 1977: 330-333. [§143].

¹¹ Pl. Husserl *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. Edited by Marly Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1952: 299, 383. Uő.: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil. 1905-1920*. Edited by Iso Kern. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1973: 14-17.

Ld. még: Cordelia Mühlenbeck: “Die Unendlichkeit der Natur und der Einzeldinge - Husserls allseitig unendliches Erscheinungskontinuum und das Konzept des Kontinuums in der Philosophie der Mathematik”. In *Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy*. Vol. XII, NO. 2 / December 2020: 249-283. Tengelyi: *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*. Freiburg/ München: Karl Aber Verlag, 2014: 507-548.

képes-e újabb és újabb megjelenéshorizontokra utalni, illetve ilyeneket megnyitni, hanem az aktuális végtelenség; az tehát, hogy a világ a maga totalitásában ténylegesen végtelen-e. Husserl szerint a világ a maga végtelen totalitásában az egyedi, véges tudat számára értelemszerűen nem lehet adva (még akkor sem, ha módszertani szempontból ez a tudat bizonyos értelemben fenomenológiai abszolútum), az egyedi tudat csupán indirekt módon képes utalni vagy hivatkozni egy ilyen végtelen totalításra. Husserl válasza az, hogy *a világ lényege (eidosza) az*, ami megköveteli vagy előírja a világ mint totalitás lényegi végtelenségét.¹² A világ csak úgy képes alapul szolgálni potenciálisan végtelen számú veridikus tapasztalati aktusnak, ha a világ maga aktuálisan is végtelen. A világ lényege egy lényegileg végtelen, lezárhatatlan téridőbeli kiterjedésre utal.

Husserl számára tehát a világ lényege szerint végtelen elemből áll (mint potenciálisan végtelen számú veridikus tapasztalat ismereti alapja és horizontja), vég nélkül kiterjedt és végtelenül komplex. Egy ilyen világ egysége és harmonikus, egybefüggő totalitása azonban nem tud egy véges elmében konstituálódni; igazából – Husserl szerint – még végtelen számú szubjektum által sem. Végtelen számú, egymástól elszigetelt szubjektum nem tud egybefüggő, strukturálisan koherens végtelen világot konstituálni, annak felmérhetetlen teljességében. Egymástól elszigetelt szubjektumok csak *töredékesen* tudnának végtelen világot konstituálni. Egy aktuálisan is végtelen, koherens és harmonikusan egybefüggő világ konstitúciója, Husserl szerint, egy aktuálisan végtelen elme létezését írja elő.

II. A konstituált világ normatív rendje

Úgy tűnik, hogy ezzel már meg is van az istenérv. Az aktuálisan létező dolog eszméje egy aktuálisan tapasztaló tudat létezését írja elő. A dolog végtelen külső és belső horizontja egy aktuálisan végtelen világra utal. Egy aktuálisan végtelen világot a maga teljességében és komplexitásában csak egy aktuálisan végtelen elme képes konstituálni; vagyis egy aktuálisan végtelen világ egy aktuálisan végtelen konstituáló tudat létezését írja elő. A husserli istenérv azonban nem áll meg itt.

Arról van szó, hogy Husserl szerint mind Isten, mind a világ eszméjében vannak bizonyos objektíve meghatározott normatív tartalmak – és Husserl számára rendkívül fontos, hogy az isteni és a mundán lét normatív meghatározottságát fenomenológiailag felmutassa. Ezt számára a konstitúció koncepciójának 1906 körül bekövetkező, a transzcendentális fordulattal szorosan összekapcsolódó megváltozása teszi lehetővé.

¹² Vö. Husserl 1973: 215-217. (1910).

Különös jelentőséggel bír ebben az összefüggésben, hogy Husserl első fenomenológiai főművében, a *Logikai vizsgálódásokban* a logikai és teoretikus aktusok abszolút elsőbbséget élveznek a másféle, például értékelő és gyakorlati aktusokkal szemben. Ez a rend megváltozik 1906 után, a konstitúció husserli fogalmának átalakulásával. A konstitúció korábbi fogalma szerint a legalapvetőbb konstitúció az objektíváló, tárgyiasító konstitúció volt. Ehhez képest az értékelő és gyakorlati aktusok fundált és bizonyos fokig származékosnak számítottak. 1906 után a logikai és teoretikus ész aktusaival legalábbis egy szintre kerültek az axiológiai és praktikus aktusok, és ezzel összefüggésben az axiológiai és praktikus fenomének konstitúciója.¹³

Miért van ennek Husserl istenfelfogása szempontjából ekkora jelentősége? Mert az axiológiai és praktikus racionalitás apodiktikus korrelátumai (egy apodiktikusan felfogott értékjellemző, illetve értékösszefüggés) ezután éppannyira a lét objektív jellegzetességének számítottak, mint a teoretikus ész teljesítményei és belátásai. Egy további fontos elem ebben a vonatkozásban a *teleológia*, részleteit tekintve szintén a transzcendentális fordulat után kidolgozott koncepciója. Husserl szerint a konstitúció rendelkezik egy lényegileg teleologikus meghatározottsággal, vagyis lényegileg irányul valamire. Például a megismerés aktusai a betöltődésre irányulnak, a praktikus cselekvés aktusai pedig valamilyen célt szeretnének elérni vagy megvalósítani.

Husserl számára fontos, hogy a világ – objektíve – értéklehetőségekkel és értékvalóságokkal telített, olyan értéklehetőségekkel és értékvalóságokkal, melyek teleologikusan a végtelenbe mutatnak.¹⁴ A legmagasabb tökéletesség felé mutató értéklehetőségeket és értékvalóságokat azonban Husserl szerint aktuálisan csak egy végtelen elme képes realizálni. Ez a tény Husserl szerint egyszerre tájékoztat bennünket Isten és a világ mibenlétéről. Ahogy a világnak szerinte fontos jellemzője, hogy objektív különböző normatív és axiológiai tartalmakkal telített (a világnak vannak objektíve szépséges és jónak mondható minőségei, tulajdonságai), úgy Isten minden tökéletesség legfőbb ideálja; aki egyúttal végső soron a világban található minden tökéletesség és érték végső konstituáló forrása is egyben.

Isten tehát Husserl szerint egyszerre episztémikus, ontikus és axiológiai értelemben is a végtelen világ harmonikus, koherens és szisztematikus konstituáló forrása és alapja;

¹³ Vö. Varga 2018: 209-217.

¹⁴ Vö. Husserl 1977: 125. Mezei Balázs fordításában: „azt mondhatnánk, hogy a transzcendentális redukció segítségével elért tiszta tudatba való átmenet szükségképpen vezet ahhoz a kérdéshez, amely a megfelelő konstituáló tudat immár magától adódó ténylegességének alapjára irányul. Nem maga a tény, hanem a tény mint végtelenbe nyúló értéklehetőségeknek és értékvalóságoknak forrása veti fel az „alpra vonatkozó kérdést” – amely alapot persze nem a dologi-kauzális ok értelmében vesszük”. Mezei 1997: 26.

olyasvalaki, aki kezeskedik a világ és éppígy az univerzális interszubjektivitás végső egységéért és racionalitásáért.

És milyen az az Isten, aki Husserlnél minden konstitúció és teleológia végső alapja és motorja, aki abszolút episztémikus és ontológiai alapzatként jelenik meg? Nem pusztán egy teljesen személytelen pólus, amilyennek egyes értelmezők, például Stefan Strasser lefestették,¹⁵ hanem egy nagyon is személyes, minden érző lényel együtt érző és együtt szenvedő lény. Ahogyan egy 1908 körül íródott kutatási kéziratban fogalmaz:¹⁶

persze az Összént (Allich), mely minden ént és minden valóságot magába foglal és semmit ki nem zár, nem képzelhetjük el empirikus énként, hiszen végtelen élet, végtelen szeretet, végtelen akarat, végtelen élete az egyetlen tevékenység, s hozzá még végtelen beteljesedés és végtelen boldogság. Isten minden szenvedést, minden szerencsétlenséget és minden tévedést újra átél magában, és csak azáltal, hogy mindezt a legpontosabban együtt átéli és átérzi, képes arra, hogy végességét, nem szükségszerű létét végtelen harmóniában leküzdje, amelyben jelen van. Isten mindenütt ott van, Isten élete él minden életben. Isten mint a jó akarása (Wille zum Guten) a végső valóság, tartalmazza a végső megvalósulást, hiszen maga a jó, s ezért a megvalósult jó a beteljesített isteni akarat, Isten beteljesített megvalósítása. Minden más csak ennek a célnak a szolgálatában jó. Tehát minden magamban megvalósított nemes és jó cselekedetben megvalósított Isten vagyok, beteljesített isteni akarat, Istenné változott, Istenként beteljesült pusztán természet.

Irodalom

Bernet, Rudolf, Kern, Iso, Marbach, Eduard (1996): *Edmund Husserl. Darstellung seines Denkens*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

Husserl, Edmund (1952): *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. Edited by Marly Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff.

Husserl, Edmund (1972): „A fenomenológia ideája” [1907]. In Edmund Husserl: *Válogatott tanulmányai*. Budapest: Gondolat kiadó. 26-110. Fordította: Baránszky Jób László.

¹⁵ Stephan Strasser: “History, teleology, and God in the philosophy of Husserl”. In *Annalecta Husserliana IX.*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1979: 324-350.

Vö. még: Schwendtner Tibor: *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*, Budapest: L'Harmattan kiadó, 2008: 238-241.

¹⁶ Husserl: *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik (Texte aus dem Nachlass 1908 – 1937)*. Edited by Rochus Sowa & Thomas Vongehr. New York: Springer, 2014: 168. Mezei Balázs fordítása. Mezeinél: 1997: 31sk.

- Husserl, Edmund (1973): *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil. 1905-1920*. Edited by Iso Kern. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund (1977): *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie I. Halbband: Text der 1.-3. Auflage – Nachdruck [1912]*. Edited by Karl Schuhmann. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund (2001): *Logik. Vorlesung 1896*. Edited by Elisabeth Schuhmann. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Husserl, Edmund (2003): *Transzendentaler Idealismus. Texte aus dem Nachlass (1908-1921)*. Edited by Robin D. Rollinger in cooperation with Rochus Sowa.
- Husserl, Edmund (2014): *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik (Texte aus dem Nachlass 1908 – 1937)*. Edited by Rochus Sowa & Thomas Vongehr. New York: Springer.
- Lo, Lee Chun (2008): *Die Gottesauffassung in Husserls Phänomenologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Mezei Balázs (1997): *Zárójelbe tett Isten. Edmund Husserl és egy fenomenológiai prototeológia vázolata*. Budapest: Osiris-Gond kiadó.
- Mühlenbeck, Cordelia (2020): “Die Unendlichkeit der Natur und der Einzeldinge - Husserls allseitig unendliches Erscheinungskontinuum und das Konzept des Kontinuums in der Philosophie der Mathematik”. In *Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy*. Vol. XII, NO. 2 / December. 249-283.
- Schwendtner Tibor (2008): *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*, Budapest: L'Harmattan kiadó.
- Schuhmann, Karl (1981): *Husserl-Chronik. Denk-und Lebensweg Edmund Husserls*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.
- Strasser, Stephan (1979): “History, teleology, and God in the philosophy of Husserl”. In *Annalecta Husserliana IX.*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 324-350.
- Tengelyi László (2005): “Experience and Infinity in Kant and Husserl”. In *Tijdschrift voor Filosofie*, DERDE KWARTAAL 2005, 67ste Jaarg., Nr. 3 (DERDE KWARTAAL 2005), pp. 479-500.
- Tengelyi László (2010): „A fenomenológia módszertani transzcendentalizmusa”. In *Magyar Filozófiai Szemle* 54/1: 9-22.
- Tengelyi László (2014): *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*. Freiburg/ München: Karl Aber Verlag.

Trizio, Emiliano (2019): “Husserl’s early concept of metaphysics as the ultimate science of reality”. In *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*. Volume XVII. 306-330.

Varga Péter András (2018): *A fenomenológia keletkezéstörténete mint filozófiai probléma*. Budapest: MTA BTK Filozófiai Intézet.